

РЕЦЕНЗИЈА
НА ДОКТОРСКАТА ДИСЕРТАЦИЈА СО НАСЛОВ „ОБРАЗОВАНИЕ И
СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ НА НАСТАВНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА
НА БОСАНСКИ ЈАЗИК ВО КОСОВО“ ОД КАНДИДАТОТ М-Р САЛИЈА
БАНГОЈИ, ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

Наставно-научниот совет на Кампус 4 при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, со Одлука бр.1003-79/7 од 13.6.2023 год. донесена на 66. седница, одржана на ден 10.7.2023 год., формира Рецензентска комисија за оценка и одбрана на докторската дисертација со наслов „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“, пријавена и изработена од кандидатот м-р Салија Бангоји, во состав:

- **проф. д-р Снежана Мирасчиева** – претседател (Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип);
- **проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева** – ментор и член (Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип);
- **проф. д-р Татјана Атанасоска** - екстерен ментор и член (Педагошки факултет, Универзитет „Свети Климент Охридски“ - Битола;
- **проф. д-р Ирена Китанова** – член (Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип);
- **проф. д-р Даниела Коцева** – член (Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип).

Комисијата во наведениот состав, по прегледување на докторската дисертација, го поднесува следниот

ИЗВЕШТАЈ

Анализа на трудот

Докторската дисертација со наслов „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“, пријавена и изработена од м-р Салија Бангоји, докторанд на Факултетот за образовни науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, е научен труд напишан со јасен и разбирлив стил на 225 страници текст односно ги содржи следните целини: КРАТОК ИЗВАДОК (на македонски и на англиски јазик), СОДРЖИНА, ВОВЕД, ТЕОРИСКИ ДЕЛ НА ТРУДОТ (седум поглавја и 41 потпоглавја), МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО (шеснаесет поглавја), РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА (три поглавја и 12 потпоглавја), ЗАКЛУЧОК, ПРЕПОРАКИ, КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА (повеќе од сто библиографски единици) и ПРИЛОГ.

Многу проблеми се случуваат во образовниот процес, а меѓу нив е и проблемот на образование и усовршување на наставниците од основните училишта, па затоа ова е предмет на многу дискусии за подобрување на работата на училиштата и на нивните резултати. Јасно е дека без адекватен систем на образование и усовршување на наставниците не може да се остварат општествените задачи на училиштата и на останатите воспитни установи.

Современата настава од наставникот бара поголем ангажман, како во наставните така и во воннаставните активности, а исто така треба поголем ангажман и за училишните и за професионалните активности, а со тоа значително се проширува и традиционалната концепција на наставниците. Освен ова, промените во методите, техниките, формите, пристапите, со новата технологија се проширува професионалното образование, а истовремено се создава потреба за образование на специјални профили на наставници, кои ќе бидат подготвени најсоодветно да одговорат на денешните предизвици. Училишните реформи треба да ги следат промените во системот на образование на наставниците, бидејќи без соодветно оспособување на наставниот кадар овие реформи нема да ги дадат посакуваните резултати.

Моделот на традиционално училиште треба постепено да се заменува со моделот на современо училиште, кое и на наставниот и на ученикот им дава можност за напредување и за постигнување на подобри резултати во учењето и во усовршувањето. Во современите училишта се прошируваат компетенциите на наставниците и на учениците, па можеме да кажеме дека стручните компетенции на наставниците се од огромно значење за секоја земја, бидејќи преку нивната работа се засноваат основните знаења, навики и вештини на учениците. Компетенциите на наставниците настануваат како резултат на работата за време на студирањето, кои би требало да бидат во наставниот план на факултетот. Компетенциите не се стекнуваат само тогаш, за време на студирањето, туку и подоцна. Факултетите можат со својата организирана работа да влијаат врз стекнување на компетенции во училиштата со воспитно-образовни потреби. Во последно време во Европа, па и во светот, современите образовни тенденции се насочени кон доживотно учење, а тоа е и целта на образованието во XXI век, создавање на општество на знаење.

Наставниот процес се обидува да се промени со создавање на различни стратегии, кои имаат за цел да го унапредат и да го менуваат наставниот процес. Напорите што се вложуваат зависат од многу фактори, како што се општествените односи и економскиот и културниот развој на една земја. Покрај компетенциите на наставникот, во трудот ги опфативме и најважните фактори на воспитно-образовниот процес и особините на личноста на наставникот, кои го карактеризираат наставникот во традиционалното и современото училиште и сите заедно имаат една единствена цел да се подобри образовниот процес и да се подигне нивото на знаење. Исто така и професионалниот развој на наставниците во текот на нивната служба дава нови можности и создава нови идеи за организирање на нови видови на работа.

Во овој труд сакаме да нагласиме дека како иновации во општеството, од една страна, и како иновации во училиштата се интеграцијата и инклузијата на маргинализираните групи. „За да ја согледаме индивидуализацијата на наставата во светло на концептот на инклузивно образование треба најнапред да направиме поимска и суштинска дистинкција, а потоа да размислиме за проникнување на елементите од овие поими (појави)“ (Milinković, M. 2008: 8).

Семејството отсекогаш, во помала или поголема мера, влијаело врз општествените промени, а поради напредокот на човештвото доаѓа до промена на индивидуален план на родителите во поглед на потребата за ново образование, нова работа, нов статус во општеството итн. Без оглед на тоа за какви промени

станува збор, тие го менуваат начинот на живот и кај родителите и кај децата. Со појавувањето на потребата за институционално згрижување на децата во воспитно-образовни установи се случува некои промени и на семеен и на општествен план, што доведе до промена на работата на институциите. Самата модернизација на школството носи подобрување на образованието на родителите, кои стануваат поинформирани и поупатени во развојот на детето.

За да им овозможиме на децата подобар и поинтересен престој во училиште, важно е да се воспостави соработка помеѓу родителите и наставниците, т.е. семејството и училиштето, каде што е потребно да се вложи време, труд, да се вложи знаење, да постои толеранција, разбирање и вистинска желба сето тоа да се спроведе на дело. Бидејќи училиштето и домот се места каде што децата се воспитуваат, но и се образуваат, оваа соработка не смее да изостане, бидејќи претставува значаен фактор во развојот и успехот на детето.

Наместо еднострана комуникација (наставник – ученик), тој се труди да ги мотивира учениците да преземаат активности и индивидуално да напредуваат во согласност со нивните предзнаења и способности. Некои наставници многу споро ги прифаќаат иновациите, бидејќи се чувствуваат неподготвени користејќи ги традиционалните методи и форми на работа, додека кај некои наставници иновациите се веќе воспоставени во секојдневната практика. Иновациите во воспитно-образовниот процес подразбираат мобилност и постојано стручно усовршување на наставниците.

Без образован наставник не може да се развиваат воспитно-образовни установи. Овде ќе напомене дека во наставата на босански јазик во Косово наставникот нема можности да се образува на адекватен начин, т.е. да заврши факултет на мајчин јазик, како и тоа дека поради недоволен број на стручен кадар на факултетите нема отворено групи за поединечни предмети.

Затоа се јавуваат проблеми во наставата, бидејќи се ангажира нестручен кадар, кој не може адекватно да одговори на предизвиците на современото образование. Сметаме дека мошне битни се квалификациите на наставникот, неговите способности и вештини, како и мотивацијата за проширени индивидуални и професионални функции. Со ова се унапредува и процесот на самоевалуација, а со тоа се создава комплетен ученик. Низ процесот на самоевалуација, училиштето јасно ја проценува својата работа и создава јасна слика за својот напредок и презема јасни чекори и мерки за подобрување на квалитетот и на наставниците и на учениците и на сите оние што влијаат врз развојот на воспитно-образовниот процес. Покрај наставникот, како еден од важните фактори за работата на училиштето, за што подобар квалитет на работата на училиштето треба да придонесат и останатите фактори, а истовремено со тоа ќе се создаде добра основа за ученик со широки посестрани погледи на светот. Партнер на наставникот во воспитно-образовниот процес и најважен фактор во работата на училиштето е ученикот. За да се постигне подобро функционирање на целокупниот училиштен систем, ученикот треба постојано да се поттикнува и да му се овозможи активно да учествува во училишните активности, да го објаснува значењето на вклученоста во училишните активности и да се охрабрува без оглед на тоа за каква активност станува збор, доброволно да побара негово вклучување. Посебно внимание треба да се обрне на односот помеѓу наставникот и ученикот, т.е. на доминантната улога

на наставникот во однос на ученикот во сите сегменти на училишниот систем. Пријателски однос, поголем степен на толеранција и меѓусебно почитување во голема мера би придонеле за подобро функционирање на воспитно-образовниот процес, а со тоа и подобри резултати во учењето. Ученикот во училиштето има многу мал простор за дејствување и мала можност за планирање, одлучување и за слобода на мислењето. Со усвојување на Конвенцијата за правата на детето во 1989 година детските права беа, а и ден-денес се, предмет на многу истражувања, а исто така и преку нив се прави обид да се апелира и да се влијае врз сите одговорни за да се почитуваат загарантираните права на децата. Тоа значи дека децата треба да се вклучат во донесувањето на одлуки за да бидат активни учесници во училиштето. Децата треба да се третираат како активни учесници, како компетентни партнери, вклучени во сопственото образование и воспитување. Тие треба да бидат оспособени да ја преземат одговорноста за своето однесување, успех или неуспех.

Меѓутоа, ако сакаме да создадеме „училишта без насилство“, „училишта еднакви за сите“, без оглед на разликите што ги имаме, мора да ги менуваме сопствените навики и со сопствениот позитивен пример да влијаеме врз другите да го направат истото. Поддржувајќи го авторитетот на наставникот во многу сфери би дало позитивни резултати, а функционирањето на училиштето би се променило за доброто на сите. „Наставникот стои на страната на детето, во ученичкиот простор, кој всушност е простор за заедничко учење и меѓусебно дополнување“ (Milić i Marojević 2014: 129). Секое вклучување на учениците во работата на училиштето и во сите активности може да даде само позитивен одговор и можност да се избегнат негативните случувања што го следат денешното училиште, кои не се ретки. На ученикот треба да му се даде поголем простор за дејствување, кој му е доста тесен во однос на функционирањето и одлучувањето. Како што секојдневно се вклучуваат иновации во современите училишта, така треба да се вклучуваат и учениците во училишниот систем, а со тоа ќе се подобри положбата на учениците во училиштата.

Првиот дел односно теорискиот дел на трудот се состои од седум поглавја: Настанување на училиштата и училишниот систем, Образование, Курикулум и предизвици на светот што се менува, Образование на наставниците, Настава, Комуникација, Педагогија во XX и XXI век, Компетенции за XXI век.

Првото поглавје го содржи теорискиот опис настанување на училишта и историски преглед на развојот на училишта. Второто поглавје го опфаќа концептот на образование, Курикулум и образовните стратегии. Во третото поглавје опишуваме образованието на наставниците, наставните компетенции, професионалната обука, како и системот за лиценцирање. Четвртото поглавје ги содржи поимот и суштината на наставата, како и недостатоците на традиционалната настава споредба со современата настава. Што е комуникација, до кој степен се користи во наставата и кои се ефектите од добрата комуникација ги опишавме во петтото поглавје. Во шестото поглавје накратко го опишавме развојот на педагогијата во XX и XXI век. Во последното седмо поглавје од теоретскиот дел на трудот ги опфатиме компетенциите на наставниците за XXI век и јакнење на сите компетенции.

Вториот дел на трудот ја содржи методологијата на истражувањето каде што е одреден предметот на истражувањето, поставени се целите, задачите и хипотезите на истражувањето, како и истражувачките методи, техники и инструменти, популацијата и примерокот, динамиката на истражувањето и начинот на обработка на податоците.

Третиот дел на трудот – Резултати и дискусија ја содржи анализата на структурата на примерокот, анализата на резултатите на истражувањето и дискусијата и верификацијата на хипотезите на истражувањето.

Во четвртиот дел на трудот се изнесени заклучоците.

Третиот дел од докторската дисертација се однесува на **анализата и дискусијата на резултатите од истражувањето.**

Авторот м-р Салија Бангоји нуди анализа на резултатите од истражувањето во и низ која се опфатени: Во овој дел авторот презентира и верификација на поставената општа и неколку посебни хипотези. Потврдена е општата хипотеза т.е. се претпоставува дека успехот на наставникот во реализацијата на наставниот план и програма зависи од квалитетно образование и перманентно усовршување на наставникот, примена на знаењата, како и од имплементација на современите методи, техники и пристапи во воспитно-образовниот процес.

Генералната хипотеза ќе се докажува преку следните потхипотези:

- се претпоставува дека наставниците кои стручно се усовршуваат мошне често го применуваат стекнатото знаење од семинарите во воспитно-образовниот процес;
- се претпоставува дека наставниците доволно се подготвуваат за наставно-образовниот процес;
- се претпоставува дека постои заинтересираност на наставниците за нивно стручно усовршување;
- се претпоставува дека наставниците недоволно ги запознаваат учениците со современата технологија;
- се претпоставува дека наставниците во наставата во доволна мера користат наставни средства и современа технологија;
- се претпоставува дека наставниците во работата користат само традиционални наставни методи и облици на работа;
- земајќи го предвид степенот на стручно усовршување и познавање на современите методи и техники, наставниците редовно применуваат современа технологија и наставни средства при реализација на наставно-образовниот процес.
- се претпоставува дека наставниците во доволна мера ја познаваат работата на компјутер и програмите за реализација на наставата;
- се претпоставува дека учениците знаат да работат на компјутер и ги задоволуваат потребите на плановите и програмите.

Заклучните согледувања во однос на концептуалните, емпириските и апликативните цели се елаборирани во *Заклучокот*. Презентирани се согласно со редоследот на истражувачките задачи.

Предмет на докторската дисертација

Предмет на докторската дисертација насловена „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“ е да утврдиме е образованието и стручното усовршување на наставникот, што е мошне актуелно во денешно време па многу често се зборува за сфаќањето на улогата на наставникот во воспитно-образовниот процес, стекнувањето компетенции, а посебно за воведувањето иновации и користењето на новите технологии, методи и техники на работа. Од тоа произлегува дека улогата на наставникот мора да се менува за да се остварат поставените цели и да се задоволат потребите што ги бара професијата наставник. Проблемот на образованието и стручното усовршување на наставниците во основните и средните училишта, во услови на научно-техничка и технолошка револуција секој ден е сè поактуелен. Заради тоа сè повеќе се зборува и се пристапува на истражувања на оваа тема во многу земји, па и во Косово.

Овој труд има за цел да ја преиспита актуелната состојба во училиштата во Косово во кој постои и настава на босански јазик по прашање на образованието и стручното усовршување на наставниците во согласност со новиот наставен план и програма, но исто така и за потребите на наставата за да се постигнат европските стандарди на образование. Нестручноста и несоодветната примена на новите наставни методи и техниката на работа на одредени наставници, недоволната неподготвеност за работа доведуваат до конфузија во училиштата, па според тоа пожелно е со процесот на стручно усовршување да бидат опфатени сите лица што се дел од образовниот процес во сите рамништа од образовниот систем во Косово.

Цел на истражувањето

Образованието и стручното усовршување е предмет на многу науки (педагогија, андрагогија...). Сите се обидуваат да дадат придонес во решавањето на овој проблем кој е во криза, пред сè во земјите во транзиција кои се сретнуваат со новонастанати системи на образование, но истовремено ги прифаќаат достигнувањата од другите науки. И овој труд се занимава со проблемите поврзани со образованието и стручното усовршување на наставниците во основните и во средните училишта, со посебен нагласок на наставниците во наставата на босански јазик во Косово.

Целта на овој проект е да се истакнат проблемите, подлабоко да се согледаат, да се проучат, но исто така да се дадат предлози за нивно решавање. Со подобрувањето на некои недостатоци, кои се сретнуваат на ова подрачје, се стремиме да ја оствариме главната цел. Подигнување на квалитетот на образованието на наставниците во наставата на босански јазик во Косово и нивно стручно усовршување

Задачи на истражувањето

- Утврдување на нивото на образование од претходниот систем, како и утврдување на моделот на новиот систем на образование во Косово.
- Да се истражи колку стручното усовршување на наставникот влијае врз успехот на наставно-образовниот процес.

- Да се истражи колку од наставниците редовно се подготвуваат за наставно-образовниот процес.
- Да се истражат потребите на наставниците за стручно усовршување.
- Да се испита дали наставниците ги запознаваат учениците со современата технологија.
- Да се испита колку наставниците користат наставни средства и современа технологија.
- Да се испита колку наставниците во текот на својата работа користат традиционални наставни методи и форми на работа.
- Да се утврди во кој обем наставниците користат современи методи и техники.
- Да се истражи колку наставниците се запознаени со работата на компјутер и со програмите за реализација на наставата.
- Да се испита дали учениците знаат да работат на компјутер.
- Наодите и заклучоците да се проследат на надлежните институции заради поуспешно образование и стручно усовршување на наставниците.

Цели и нивна разработка

Цела статистичка обработка на податоците е објавена во компјутерската програма SPSS 26.0 (Statistical Package for the Social Sciences). Во обработката на дескриптивните статистички параметри ќе се пресметуваат апсолутните и релативните фреквенции, како и аритметичките средини со соодветните стандардни девијации. При споредување на два независни примероци ќе се користи т.н. т-тест на независност (Independent t-test), додека пак кај тестирањето на зависните опсервации ќе се примени т.н. т-тест на зависни примероци (Paired samples t-test). Исто така, во трудот ќе користиме и една факторска анализа на варијантите (ANOVA) за споредување на три или повеќе независни примероци, додека пак кај дополнителните (post-hoc) споредувања користен е тестот ЛСД (LSD). Статистичката важност ќе се дефинира на рамниште на веројатност на нулта хипотеза од $p \leq 0.05$ до $p < 0.0001$.

Научен придонес

Докторската дисертација „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“, изработена под менторство на проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева, редовен професор на Факултетот за образовни науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, како интересен ментор и проф. д-р Татјана Атанасоска, редовен професор на Педагошкиот факултет во Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, како екстерен ментор е успешно завршен. Трудот е оригинален, јасно напишан, самостоен оригинален научен труд и го збогатува научниот корпус на образованието. Истиот е многу значаен за општествата. Проблемот со стручното усовршување на наставниците е глобален и заклучивме дека на училиштата им се потребни стручно способни наставници, кои ќе можат на најдобар начин да и пренесат своите знаења. Добиените резултати од истражувањето во дисертацијата се вредни за креирање на образовни политики во нашата држава.

Докторската дисертација се очекува да има практични примени на ниво на државни, локални и училишни политики, посебно во сферата на професионалниот развој на наставниците.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕДЛОГ

Комисијата за оценка и одбрана детално ја разгледа докторската дисертација со наслов „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“, од кандидатот м-р Салија Бангоји, и заклучи дека истата претставува самостоен оригинален научен труд во кој се третира исклучително актуелен педагошки проблем. Проучувањето на предметот има холистички карактер, како од теоретски така и од емпириски аспект. Содржински и структурно, трудот е добро систематизиран, а резултатите од истражувањето имаат оригинален карактер.

Заклучните согледувања и препораките дадени во трудот се базирани на презентираниот материјал во истиот и се значаен придонес за педагошката наука, педагошката пракса и образовните политики. Докторската дисертација е во согласност со законските прописи и Правилникот за условите, критериумите и правилата за запишување и студирање на трет циклус-докторски студии на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

Врз основа на претходно изнесеното, Комисијата има особена чест и задоволство да му предложи на **Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 4 да ја прифати позитивната рецензија на докторската дисертација со наслов „Образование и стручно усовршување на наставниците во наставата на босански јазик во Косово“** и да одобри јавна одбрана на истата.

РЕЦЕНЗЕНТСКА КОМИСИЈА

Проф. д-р Снежана Мирасчиева – претседател, с.р.

Проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева – ментор и член, с.р.

Проф. д-р Татјана Атанасоска - екстерен ментор и член, с.р.

Проф. д-р Ирена Китанова – член, с.р.

Проф. д-р Даниела Коцева – член, с.р.